

## SZÁBLIK ISTVÁN — A MAGYAR DAEDALUS\*

TÉGLÁSY IMRE

(Szeged, Somogyi Könyvtár)

„Visgálljuk hát a' Természet gyönyörűséges úttyát  
Méregessük e' Böltesség ki-fogyhatatlan kútyját  
Erre való már az égből alá-szállott Physica,  
Mellyet a' ki tanul: mintegy tudománytól hizik a.”<sup>1</sup>

Az ész és a vallásos hit sajátos összefüggéséről vallott nézetét egy 18. századi költő, Sándorfi József foglalta eképpen versbe. A tudományt égi, isteni adománynak tekinti és úgy gondolja, hogy aki természettudományosan képzett, annak istenhite is szilárdabbá válik. Persze nem mindenki vallotta ezt a tudományok fejlődését végső soron serkentő nézetet. Magyarországon, ahol a kapitalista fejlődés és annak szellemi kihatása meglehetősen nehezen hódított tért, különösen fontos e jelenség összetett vizsgálata. A tudománytörténeti kutatások sem korlátozódhatnak ezért pusztán a *sza tudományos* jelleg megragadására, szükségképpen összefüggnek *ideológiai történeti*, sőt irodalomtörténeti vonatkozásokkal. Nem elég tudnunk, hogy a 18. század hajnalára végképp lomtárba kerülnek az arisztoteliánus fizika *avult* mozgásformái, hogy a tekintélytisztelet elveszti uralmát, hogy a spekuláció módszerét a kísérletezés váltja fel.<sup>2</sup> E küzdelem elválaszthatatlan a világnézeti hatásoktól.

Dolgozatunkban a felvilágosodás egyik hazai harcosának életútját és tevékenységét érintő megnyilatkozások irodalmi, publicisztikai reagálását szeretnénk bemutatni.

A harmadik dimenzió, a levegő minél teljesebb meghódítására irányuló 18. századi törekvéseknek több tudós magyar kísérletező is résztvevője volt. Közéjük tartozott Száblik István piarista fizikus, akinek élete több szállal is kapcsolódott Crongrád Szegedhez.

A történetet azonban — ha nem is Icarusnál — legalább az első léggömböt felbocsátó franciáknál, a Montgolfier-fivéreknel kell kezdenünk. Egy napon — szól az anekdota — Montgolfierné asszonyosság szolgálója mosás után gyorsan meg akarta szárítani alsószeknyáját, ezért fölül összekötötte és a tűzhely fölé akasztotta. A szoknya alatt összegyűlt meleg levegő hatására a ruhadarab egyszerre csak felduzzadt és a mennyezetig emelkedett. A jelenség láttára, mintha valami ördögösség történt volna, sikoltozva rohant ki az udvarra a mindeneslány. A lárma előkerülő Joseph Montgolfier létrát hozatott és leszedette a magasban lebegő szeknyát, majd elgondolkodott. — Miért ne emelhetne föl a meleg levegő szoknyánál nehezebb tárgyakat, sőt embereket is?

A tréfás történet persze nem igaz, de szemléletesen magyarázza a léggömböt mozgató fizikai törvényszerűséget. Közelebb áll az igazsághoz a Mindenes Gyűltemény 1789. évi tudósítása. „Frantzia-Országban 1783. *Montgolfier* Testvérek egygyik Matematikus, a' másik Fizikus és Kémikus ,a' Levegő-égnek nehézségét,

\* A kézirat nyomdába adása után értékes adatokat kaptam *Józsa László* kunszentmártoni tanártól; ezúton fejezem ki értük köszönetemet.

<sup>1</sup> *M. Zemplén J.*, A magyarországi fizika története a XVIII. században, Bp., 1964. 433.

<sup>2</sup> Uo.

a' mint arról *Boye* tanított, meg akarták vizsgálni. E' végre egy vég béllésnek való tafotából varrottak egy golyóbis formát, amelyet ők 40. Kubik lábnyi [1,26 m<sup>3</sup>] — egy kubik lábón kell érteni akkora nagyságot, mellynek széle, hossza, vastagsága, mindenfelé egy lábnyi. — Gázzal vagy tüzes könnyű árral [levegővel] meg-töltöttek, melly a' házban a' bóltozatig, a' kertben pedig 36 láb [11,3 m] magasságra repült...”<sup>3</sup>

A valóságban meglehetősen sokat foglalkozott fizikával a két Montgolfier, mielőtt sor került volna nevezetes tettükre. Minthogy papírgyárosok voltak, a papírgyártás fiziko-kémiai folyamatainak tanulmányozása mindennapi feladataik közé tartozott. Kedvtelésből megismételték *Lavoisier*<sup>4</sup> kísérleteit, *Pristleyn*<sup>5</sup> egy műve nyomán érdekelte őket a repülés problémája. Tudtak arról, hogy az angol *Cavendish*nek<sup>6</sup> sikerült előállítania a levegőnél tizennégyszer könnyebb hidrogént. Ők azonban mégis a meleg levegő felhajtóerejére bízták léggömjüket, mely 1783 júniusában Annonayban, egy franciaországi vidéki kisváros legelőjéről a levegőbe emelkedett.

A francia repülőszerkezetet csakhamar Európa-szerte utánozni kezdték. Ezek az utánzások azonban többet jelentettek a látványosság ismételésénél. A fölemelkedő, égbé hatoló gömbökkal egyszersmind az emberi szellem is emelkedett, s a színes, lebegő szerkezetek — mint megannyi zászló — a felvilágosodás elterjedését jelezték Európa térképén. Az ész mindenható erejében bízők számára úgy tűnt, hogy az ember áttörte az utolsó gátat is a harmadik dimenzió felé s a tudományok létráján véglegesen kiemelkedhet a föld, a középkor siralomvölgyéből.

A léggömbkísérletek mindenestre izgalomba hozták egész Európát. Magyarországon először 1783-ban *Nyemetz* tanár államköltségen tett kísérletet Montgolfierék utánzására, de mindkét próbálkozásával csődöt mondott.<sup>7</sup> 1874-ben viszont két hidrogénnel töltött „repülő golyóbis” emelkedett föl. Az elsőt a zágrábi születésű *Domin Ferenc József* jezsuita,<sup>8</sup> a másodikat *Száblik István* piarista<sup>9</sup> készítette.

Száblik 1746. május 6-án született Kunszentmártonban. Apja, Száblik János és anyja, Túróczy Julianna május 17-én Szegeden Gábor névre kereszteltette. A fiút 16 éves koráig valószínűleg a szegedi piaristák tanították. 1762. október 3-án Privigyén Száblik maga is belép a rendbe és felveszi a Stephanus a Sancta Julianna nevet. Privigyé után két évvel Nyitrán szentelik pappá s az 1764/65-ös tanévet már Vácott tölti a legkisebb gyermekek tanítójaként. Ez után egy évig Szegeden dolgozik, majd az 1767/68-as tanévben Nyitrán tanul filozófiát. Vácott az 1768/69- és az 1769/70-es évben tanít syntaxist és grammatikát. 1770-től 1774-ig Nyitrán „studens theologiae”. 1775-ben új tantárgyat oktat, a veszprémi diákoknak magyarázza a retorikát és poétikát. Innét Nagykanizsára, majd egy év múlva megint Vácra küldik. Vácott 1778-ban az oknyomozó történelem tanításával bízzák meg. Az 1779/80-as

<sup>3</sup> *Mindenes Gyűltemény*. I. negyed, Rév-Komárom, 1789. 225.

<sup>4</sup> *Lavoisier, Antoine Laurent* (1743—1794) kimutatta, hogy a levegő két gáz, az oxigén és a nitrogén keveréke, kísérleteivel megdöntötte a flogiszton-elméletet.

<sup>5</sup> *Priestley, Joseph* (1733—1804) kísérleti úton kimutatta az oxigént s ezzel lehetővé tette Lavoisier-nek a flogiszton-elmélet megdöntését.

<sup>6</sup> *Cavendish, Henry* (1731—1810) fedezte fel az „inflammable air”-nek nevezett hidrogént 1766-ban, és bebizonyította, hogy a víz ennek a gáznak az elégésekor keletkezik.

<sup>7</sup> *Takáts S.*, A budapesti piarista kollégium története, Bp., 1895. 264.

<sup>8</sup> *Domin Ferenc József* (1754—1819) győri főiskolai tanársága idején végezte sikeres próbálkozásait a léggömbbel. Úttörő tevékenységet folytatott az elektromosság gyógyászati alkalmazása terén.

<sup>9</sup> A Száblikkal kapcsolatos gyér irodalomban számos téves adat található. Ezek helyesbítésére részint Száblik saját kézíratai, részint a rendi levéltár dokumentumai alapján igyekeztünk. A budapesti Piarista Gimnáziumban található kézirat szerint (Liber Admissionum, For. 06. Nr. 47. p. 52.) ő maga Szábliknak s nem pedig Szabliknak írta nevét.

évet Tatán filozófiatanárként tölti, innét irányítják Pestre, ahol történelem és hitoktatás várja. Figyelme azonban egyre inkább a természettudomány felé fordul: 1783-ban már fizikát tanít a hittan mellett.<sup>10</sup>

Ugyanezen év április 20-án Pesten egy közelebbről meg nem nevezett műkedvelő fizikus „gyúlékony levegővel” [hidrogénnal] töltött léggömböt bocsát fel, ami azonban mintegy 40 öl [75 m] magasságban kigyulladt és teljesen elégett.<sup>11</sup>

Ezt követően került sor Száblik saját költségen végrehajtott kísérletére. A *Pressburger Zeitung* július 27-i cikke megemlíti még a Szábliknak segédkező Rappf Józsefet, a gimnázium gramatika-professzorát és Mager Józsefet aki talán azonos az április 20-i hírben említett személlyel.<sup>12</sup>

Száblik léggömbje 18 finoman kidolgozott, vörösrre és fehérre festett, kencével bevont ökröhólyagból készült. A szabályos gömb alakú „égi golyóbis”, miután megtöltötték „gyúlékony levegővel”, 11 óraker emelkedett fel. A 21 hüvelyk [55 cm] átmérőjű léggömb merőlegesen szállt a magasba és mintegy 24 ölnyi [45 m] magasságot ért. el Negyedóra múltán azonban elszakította kötelét és délnyugat felé szállt egyre magasabbra, míg azután egy elsőosztályú csillag nagyságúvá zsugorodott. A látványosságra egybegyűlt tömeg még háromnegyed óra hosszat nézett a tovatűnő léggömb után, míg az végleg eltűnt szemük elől, „hátrahagyva bennük a vágyat: tudni, vajjon milyen tájon ér végül is földet”.<sup>13</sup>

Száblik eredményes kísérletének értékéből mit sem von le az, hogy léggömbje — a hidrogén tömegesebb előállításának nehézkes volta és valószínűleg pénzszúke miatt is — viszonylag kis méretű volt.

A sikeres próbálkozás után augusztus 5-én a Váci kapu előtt, az ún. Szabó-kápolna melletti tágas területen újabb bemutatót tartottak. A kárminvörösrre festett gömb közepén 3 hüvelyk [8 cm] szélességű arany sáv futott kröbe. Csúcsára egy gömb alakú figurát illesztettek, benne a felszólítással, hogy a megtaláló az időt és helyet följegyezve hozza vissza. Alul négy aranyozott bojtton egy hajócska függött. A léggömb legnagyobb átmérője 26 hüvelyk [68 cm], legkisebb átmérője 24 hüvelyk [63 cm], úrtartalma 8177 köbhüvelyk [0,149 m<sup>3</sup>]. Az egész súlya két uncia 120 szemert [1128 g] nyomott. Annak az erőnek, amely a gépezetet a magasba emelte, 1173 szemert, azaz 3 és fél unciát és 93 szemert [2066 g] kellett kitennie. A gyúlékony levegő előállításához gálicolajat [kénsavat], vasreszeléket és vizet használtak. Ez utóbbit a gyúlékony levegőnek a savaktól való megtisztításához, megsűrítéséhez. A vizet az erre a célra odakészített hordóban tárolták.

A kísérlet nagy társadalmi eseménynek számított. A délután fél hétkor kezdődő léggömberesztés látványosságához tartozott Gyulai grófné is, aki a tartósinórt kegyeskedett elmetszeni.<sup>14</sup>

Száblik augusztus 22-én is felbocsátott „*Pesten egy Ökör hólyagokból készült, veres festékkel megtzifrázott és gyantával békent repülő golyóbis. Ennek oldalára fel van jegyezve, hogy ha valaki megtalálná, vinné vissza Pestre egy bizonyos helyre. Alól függetten róla négy aranyos rojtok és egy kis hajócska. Hossza 26 [68 cm] széle 24 ujjnyi (tzol) [63 cm] vala. Fért belé 8177 kubik ujjnyi [0,149 m<sup>3</sup>] gyulladó levegő, készítésére másfél font [0,84 kg] gálitz olaj kívántatott egy font [0,56 kg] vasparral együtt. Az erő, mellyel a levegőve felragadtatott, birt 1773 árpa szemet [2066 g],*

<sup>10</sup> Léh István magister úr szíves közlése az F 0001., Nr. 1 p. 577—78. jelzetű kézirat, valamint Cörver János: Rulla, 1757- pars B. p. 71. kézirat adatai szerint.

<sup>11</sup> Zoltán J., A barokk Pest-Buda élete, Bp., 1963. 198.

<sup>12</sup> Uo.

<sup>13</sup> Ua. 199.

<sup>14</sup> Uo.



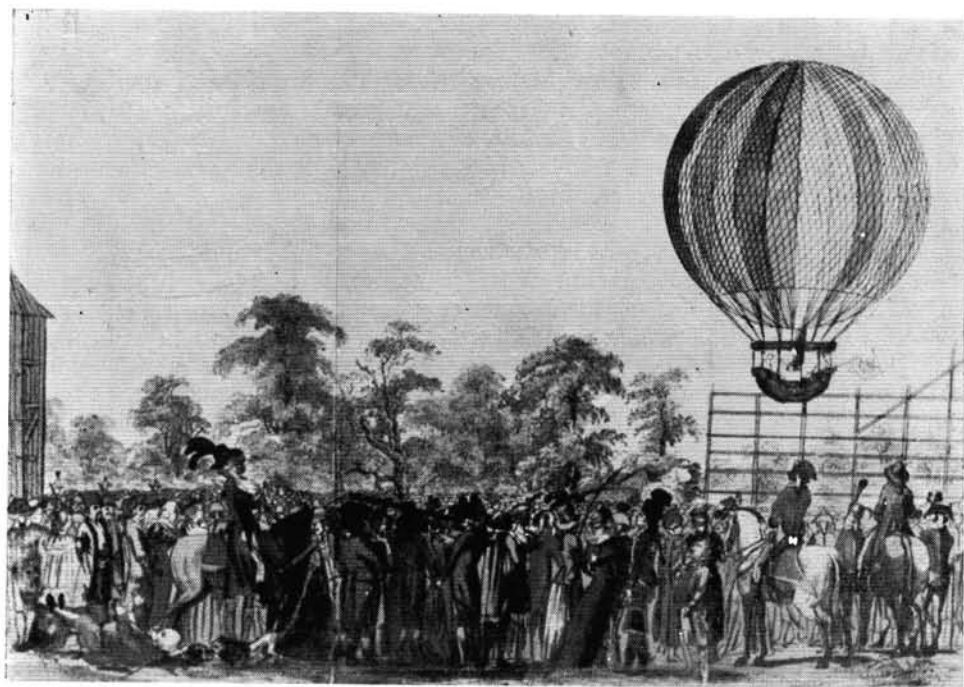
Égykorú ábrázolás a La Manche-csatornát léggömbjével átreplő Francois Blanchard (1753—1809) 1790-es bécsi kísérletéről

mivel a Hólyag megnyomott 4 latot (vagyis két Unciát) [839,8 kg]. Két óra után megtelvé a golyóbis levegővel, felbocsájtaték és napkelet felé emelkedvén, sok nézők nagy tapsolási közt mindeneknek szemek előtt láthatatlan magasságokban elméne. Ezen felyül nevezett Úr [Száblik István] ezen szárny nélkül repülő gollyobisnak már harmadszori szerentsés fel-botsáttatásával megmutatta azt, hogy valami a Frantzia és más idegeny Nemzetek közt lehetséges, a Magyarok közt sem lehetetlen az.”<sup>15</sup>

Egy esztendővel később Száblikot a szegedi piarista gimnázium igazgatójává nevezték ki. Itt a tudománypártoló Teleki Sámuel gróf látogatása alkalmából 1785. július 6-án került sor léggömberesztésre. Az egykorú Magyar Hírmondót olvassuk erről: „Ezen Golyóbis vékonyan kikészített hólyagokból vala elkészítve. Veres és fehér színre rész szerint festve, két lábnyi [0,63 m] magasságú, három lat [629,8 g] nehézségű, s ő Excellentiájának nevét mutató aranyos betűkkel ékesítve vala. Öt minutumok alatt, minekutána ő Excellentiája a pántlikát, melyen kötve tartotta, elmetszeni méltóztatt, dél felé igyekezővén a felyhők határira emelkedett mozsár pattogások s tapsolások között. Sokkal nagyobb erővel tapasztalá igyekezetét ezen Golyóbisnak annak építője, mint tavalyi esztendőben Pest városában három ízben tett szerentsés próbáiban. Mi okbul? Tovább való vizsgálódásokra hagyta. Ím miképpen tudjuk a külső böltis találmányokat mi is követni.”<sup>16</sup> A nagyobb „igyekezet” okát Száblik valószínűleg tudta és bizonyára mi is tudnánk, ha tudósító ujságíró elődeit követve részletesebben közli a kísérletre vonatkozó adatokat. A tudósítások azonban a szenzációnak számító jelenség leírásán túl a technikai érdekesség egy másik vonatkozására is figyelmeztetnek: a tudomány az emberiség történetében először e század vége felé szűnik meg.

<sup>15</sup> Magyar Hírmondó, Bécs, 1784. 597.

<sup>16</sup> Magyar Hírmondó, Bécs, 1785. 466—467.



Száblik pesti léggömbkísérlete; Pándy Lajos (1895—1957) későbbi képe

varázslat, misztika, kevesek kiváltsága lenni, a várkastélyok sötét pincéiből a napfényes utcára kerül.

Száblik személyes sorsa, tudósi, tanári karrierje azonban később nem emelkedik olyan magasra, mint léggömbjci. Öt évig ugyan még a szegedi gimnázium élén áll, de nem hajlandó végrehajtani II. József németesítést szorgalmazó tanügyi rendeleteit, azért a Helytartótanács 1790. január 13-án állásától megfosztotta.

A „kalapos király” halálát követő változások az esetleges rehabilitáció reményét keltik benne. A korábban hatalmuktól megfosztott megyék is ekkor követelték vissza törvényes jogaikat. A Csongrád vármegye áprilisi gyűlésén megjelenő Száblikot a tüzebb vérű hazafiak a bukott rendszer méltatlanul üldözött áldozataként üdvözölték, közhatározottak kimondták a szegedi gimnázium igazgatóságába való visszahelyezését, és megbízták a megye területén levő összes nemzeti iskolák felügyeletével.

Száblik első intézkedési közé tartozott a német nyelv tanításának eltörlése. Ügye azért ismét a Helytartótanács elé került, mely Száblikot mint rebellist minden nyilvános hivataltól eltiltotta, intézkedéseit megsemmisítette. De még ez sem volt elég. Több főlshóllítással is kérte a rendfőnökséget Száblik Szegedről való eltávolítására. A nemzeti érzületű rend vezetősége végül engedelmeskedni kényszerült a harmadszori felszóllításnak és kinevezte Száblik utódát. Száblik ekkor makói rokonaihoz költözött. A Helytartótanács ismét utasította a rendfőnököt Száblik Szeged környékéről való elhelyezésére. Az ellenszegülő Száblikot ekkor poroszlókkal vitették a nyitrai rendházba, ahonnan rövidesen Kisszebenbe helyezték.<sup>17</sup> Erről az évről

<sup>17</sup> Pap J., A piaristák Szegeden. Szeged, 1886. 123—129. o

jegyz meg az egyébként kommentároktól tartózkodó rendi életrajzíró, hogy „Időváltás miatt kiesett a direktorságból”.<sup>18</sup>

Száblik Kisszebenből a Horváth János<sup>19</sup> nyugdíjba vonulásával megüresedett pesti egyetemi fizika-mechanika tanszék katedrájának elnyerésére pályázott.<sup>20</sup> Hiába hivatkozott azonban a Helytartótanácsához benyújtott pályázati kérelemben nagy hírű kísérleteire, a számára kedvezőtlen politikai konstelláció elhomályosította tudományos eredményeit. Kérvényét — csakúgy, mint az ugyanerre az állásra pályázó Martinovicsét — elutasították.

Életével, munkáival később sem emelkedhetett ki a többi rendtag közül.

Két évig a kisszebeni diákokat oktatta a magyar nyelv szabályaira, 1793-ban Nagykárolyban az oknyomozó történelmet és a filozófiát tanította, majd ugyanitt 1794-től 1796-ig a fizika professzoraként szerepel. Vácott is ilyen minőségben dolgozik 1800-ig. Az új század beköszöntével sem változott sokat a sorsa. Gyakori áthelyezésekkel 1801-ben előbb Tatára kerül vicerectornak, majd egy év múlva Máramaroszigetre. 1803-tól 1805-ig a veszprémi rectorátust viseli, 1806-ban nagykanizsai házfőnök. 1809-től 1816. május 12-én bekövetkező haláláig a kalocsai vicerectorátus tisztének tett eleget.<sup>21</sup>

Valószínűleg egész tanári pályafutása során úgy nevelte diákjait, ahogy azt szegedi éveit során felettesei is tapasztalták: „... a szegedi gimnázium igazgatására előléptetve munkáját úgy látta el, hogy az ifjúság jámborságot és jó tudományokat illőn tanulva a hazának hasznára és dicséretére legyen.”<sup>22</sup>

\*

Száblik egykori sikereiről nemcsak a korabeli újságok emlékeztek meg, légömbjei megihlették a pesti poétákat is, akiknek lelkesedése egyben a gall szellemnek is szólt.

Eisenbergernél I. N. G. aláírással *Ode auf die den. 5. August 1784 zu Pest auf steigende Montgolfiere* címmel jelent meg az alábbi költemény:<sup>23</sup>

*Nézd, mi büszkén száll a magasba a Montgolfiere  
Igaz művésze, dicséretes buzgóság a lelke.  
Merészen suhogtatja szárnyait  
Fel az ámuló fellegekig!*

<sup>18</sup> „Excidit directoratu. Vicissitudine temporis.” (Cörver, i. m. 71.)

<sup>19</sup> Horváth Ker. János (1732—1799) a legjelentősebb egykorú fizikatanönyv-író. Számos hazai és külföldi kiadást látott munkái közül az 1767-ben megjelent *Physica generálist* Goethe is forgatta.

<sup>20</sup> Száblik pályázatának részlete: *Siquidem objecta illa, quae Physicae Professoris sunt iam pluribus annis in conformitate systematis literarii susceptis gradibus ad eas scientias requisitis, publice docuerim. Ac ultimo quidem Anno 784to, cum translatione Universitatis cessante Philosophia Scholarum Piarum Pestiensi, ab eius pertractatione vestiterim. Qua vero Industria pro tenuitate subsidiorum Experimentis iteratis publico complacere conatus sim, recens adhuc memoria plurium, sed praecipue HH. Magistratus Pestiensis testabitur.* (Országos Levéltár, Helytartótanácsi levéltár, 1791. Dep. C. 67. Litt-pol. fons 2. pos. 182.)

<sup>21</sup> Vö. 10 jegyzet!

<sup>22</sup> ...ad Gymnasium Szegediense gubernandum promotus eo curas suas direxit, ut juvenus pietate et bonis artibus rite instituta ad decus et utilitatem patriae adolesceret. (Liber suffr. For. 19. Nr. 12. p. 504. Kézirat a budapesti Piarista Gimnáziumban.)

<sup>23</sup> Zoltán, i. m. 199—200. o

*Mint egykor Daedalus tört ki Kréta börtönéből  
Emberi merészségnél ez jóval több —  
Hogy művi szárnyakon  
hasítsa át az étert.*

*Oly büszkén száll a Montgolfiere fel!  
Mohón követi számtalan szem  
És vidám kiáltás. Még az  
Irigységtől is tetszést kicsikar.*

*Emitt aggastyán mutatja unokájának,  
Amott az ostoba bámul, itt egy tudálékos  
Magyarázza okát. De csak a bölcs  
Ismeri az igaz művészetet.*

*Fel, múzsák fiai! Fel, Pannónia növendéke!  
Nemcsak feltalálni, utánozni is dicső tett  
Guericke<sup>24</sup> feltaláló volt ez igaz,  
De hirneve Boylenak<sup>25</sup> is van.*

A témát ovidizáló modorban feldolgozó költő a második versszakban rejtett utalással szól korának zsarnok Minoszáról, akinek rabságban tartott országából csakis a tudomány, az igaz művészet segítségével menekülhet az ember. „Nemcsak feltalálni, utánozni is dicső tett” — írja, s ezzel mintegy a hazai polgárosodás szellemi programját is megjelöli, Buzdítása rokon a korabeli lapok hasonló megjegyzéseivel: „...valami a Frantzia és más idegeny Nemzetek között lehetséges, a Magyarok között sem lehetetlen az.” és „Ím miképpen tudjuk az külső bölts találmányokat mi is követni.”

Akadtak persze olyanok is, akik istenkísértésnek látták az eget ostromló léggömböt. Az első hazai plágiumper vádlottja, a sárospataki kollégium filológus-költő tanára, Vályi-Nagy Ferenc (1765—1820) érdekes módon ezúttal nem helyeselte az átvételt és dörgelemes ódában adott hangot a konzervatív ellentábor véleményének.

#### *Óda a levegői hajóhoz*

*Hát mégy, óh te dagadtt Hajó!  
A' kék égnek eme' tág üregébe fel?  
Hogy nyiss utat az esztelen  
Mérésznek hamarább szállni pokol felé.  
Hát nem vólt ez az eggy elég,  
Hogy hitvány ladikonn menjen az éhhalál'  
Országába le vakmerőn  
A' kints' szomja miatt sorvadozó bolond,  
A' szélvész' dühe köz't vakonn  
Úszkálván, sok ezer tengernyi szörnyeteg  
Kiszérgesse nyomát midőn  
A' víznek tetejét szántja hajóival,*

<sup>24</sup> *Guericke, Otto von* (1602—1686) dolgozta ki a vákuum előállításának elméletét, melyet a magdeburgi gömbökkel igazolt.

<sup>25</sup> *Boyle, Robert* (1627—1691) fejlesztette tovább Guericke eredményeit a gyakorlatban.

*Míg eggy a' pokolig lenyilt  
 Örvény öszveszakadt faljait elnyeli.  
 És még is te viszont az Ég'  
 Híg öblébe veszély útakat újra nyitsz.  
 A' lántzonn pihenő dühös  
 Szélvészt mégy e vakonn úszva felöldani,  
 Hogy rád küldje csoportjait,  
 S megtépett falaid' szórja mohonn alá?  
 Vagy tám a' züborögve főtt  
 Menykönek sietel menni hutájihoz,  
 Hogy lángos kohait kinyisd,  
 És kénkő-patakit töltsd hamarébb felénk?  
 Vagy tám még amaz Ég'Ura  
 Szent székéhez akarsz menni? Megállj kevély!  
 Nem félsz é hogy alá lehell,  
 'S a' tenger' befedett öblei nyelnek el,  
 Vagy villámjai házait  
 Felnyitván tüzelő fegyverivel lever?  
 Sőt e' gőzüregenn midőn  
 Által menni sietsz, mennyköveket feléd  
 Nem lő; tsak felemel, 's hamar  
 Megfúlsz, 's a' szomorú sirba rohansz alá.  
 Menj hát, menj! 's az Eget, ha nem  
 Félsz, új bűnnel, eredj, ellened ingereld!<sup>26</sup>*

Vályi-Nagy bizonyára nem osztozott Sándorfival abban, hogy a természettudományos kísérlet erősíti a vallásosságot. Az „új bűn” nála egyenlő a természettudományos, a technikai haladással.

Száblik harmadik pesti léggömbjéről két irodalmi forrás is megemlékezik. A Pressburger Zeitung 1785. szeptember 11-i számában egy klasszicizáló elbeszélés található. Ez talán még az újságcikkeknél is leplezetlenebb ujjongással szól a gall szellemről, a „találékony Szajnáról”, melyhez méltók pannoniai csodálói, az igazi hazaszeretet fiai.

„Jöjj dicsőség szárnyas istennője, hirdesd kürtöddel a pannoniai művészek nevét egész a találékony Szajnáig! Kevéssel előbb még itt szunnyadt a Montgolfiere, mielőtt a gall szellem, a teremtő művész életet lehelt belé, és most ismét repül, a thrákiai sashoz hasonlóan a felhőhordozó Haemus mérhetetlen magasságaiba! Szállj csak lelkes labda, vidd az igazi hazaszeretet fiainak nevét a dicsőség templomába!”<sup>27</sup>

Az ismeretlen szerző művében látható a 18. század végén működő hazai értelmiségi azon igyekezete is, hogy munkáival megvédje a művelt európai nemzetek által barbárnak tartott magyarokat a műveletlenség vádja ellen. Ezúttal Száblik léggömbje emelte a magyarságot az európaiság szintjére.

Benyák Bernát (1745—1829) könnyed versikével tisztelte meg rendtársa és barátja nagyszerű teljesítményét. Rövid versében egyszerű életképet fest a léggömb-eresztés pillanatáról, a látványt szemlélő különböző társadalmi típusok viselkedéséről.

<sup>26</sup> Vályi-Nagy F., Polyhymnia. Sárospatak, 1820. 174—175.

<sup>27</sup> Zoltán, i. m. 200.



Újszerű mesterség míg gömböt küld föl az égbe,  
Máris e nagy csodahir járja be Pest piacát.  
Mitse törődik a várt nyereséggel az alma kofája,  
Elveti azt s felhők tája felé figyel ő.  
És ki imént még győztes acéllal verte az ellent,  
Áll csak az itt s ámul: tábor a híg levegő.  
Semmibe véve a városatyák hírét a poroszló  
Ott sétál s bárgyún hökken: elindul a gép.  
Hökken azen s már kész az egekre kimondani törvényt,  
Így csúfol ki e kis gömb sok okos koponyát.  
Van ki szalad, ki tetőre kap, utcán törtet a másik,  
Itt is, amott is a nép nagy sokasága tolong.  
Igyen látta e könnyű gázzal töltekezett gép:  
Elfeledt itt hivatalt, tennivalót, aki él.<sup>28</sup>

Jól láttatja Benyák a léggömb hadi célokra való felhasználásának lehetőségét. A találmány teljes jövőjét azonban a Mindenes Gyűlytemény írójához hasonlóan ő sem tudhatta bizonytal. „*Mínhogy ez a Levegő-égben való hajózás még csak olyan, mint a mostan született gyermek, a kiből milyen ember fog lenni, előre ki nem lehet nézni: nem lehet felőle bizonyost mondani, mitsoda tökéletességre fog ez idővel menni, s mitsoda hasznai fognak lenni? Meglehet, hogy ezt a találmányt idővel olly tökéletességre viszik az emberek, hogy az Égi hajón, a levegő égben szinte olly nagy terheket lehet, mint a földön szekéren, vagy vízen hajón hordani: a Levegő égnek tulajdonságait s az abban levő dolgokat, jobban ki lehet, mint eddig tudtuk, tanulni: rajta messze sokkal hamarabb el lehet repülni, mint a vízen, vagy a szárazon mehet az ember; hadakozás idején a megszállott Várból a ki akar, rajta elillanhat, vagy a ben' szorult népnek fegyvert, eleséget s' a t. [stb.] lehet a Várba bészállítani: meg lehet rajta tudni, meddig vagy on a Levegő-égnek magassága, a szélnek határa s' a t.*”<sup>29</sup>

A Benyák versében szereplő katona megdöbbenésében mindenesetre rövidesen többen is osztoztak: Montgolφιere-ék találmányát csakhamar a hadseregek sajátították ki felderítés, vagy éppenséggel bombázás céljaira. De ez természetesen már nem csupán a fizikusok és főleg nem Száblik felelőssége, ahogy ma sem az.

Széchenyi 1824. június 21-én a következő sorokat jegyezte naplójába: „...a lég-hajó még nagyon tökéletesülhet és ki lehet használni. (...) Meg vagyok győződve, és egy pillanatig sem kételkedem, hogy a le és felszállás lég nélkül lehetséges lesz... Vajjon jótétemény lesz-e ez az emberiségnek?”<sup>30</sup>

Azóta több, mint másfél évszázad eltelt. A lég-hajó tökéletessé vált, a légi háború eszközei is hatalmasat fejlődtek, a repülés egyéni sporttá, kedvteléssé nemesedett. Légüres térben is repülnek már úrszerkezeteink. A technicizálódás hallatlan méreteket öltött. A kérdésre azonban — melyet Széchenyi tett fel — ma is inkább csak reméljük, mint tudjuk a választ.

<sup>28</sup> Tudósítvány a kegyes-tanítórendiek budapesti főgimnáziumáról az 1894—95-iki tanévben, Bp., 1895. 264. o. Fordítását e dolgozat szerzője készítette.

<sup>29</sup> *Mindenes Gyűlytemény*. I. negyed, Rév-Komárom, 1789. 231—232.

<sup>30</sup> „...Luftballon dennoch sehr vervollkommt werden kann, und dass man es bald ausmitteln wird. (...) Dass das beliebige Steigen und Fallen aber ohne aller Gefahr möglich zu machen ist, an dem zweifle ich keinen Augenblick... Ob aber der Menschheit dadurch eine Wohlthat geschähe, ist eine andere Frage. (Gróf Széchenyi István naplói, szerk: Vizsota Gyula Bp., 1926. II. kötet 498—499.)

## ISTVÁN SZÁBLIK

par

*Imre Téglásy*

Il y avait plusieurs savants hongrois qui contribuaient aux efforts du 18<sup>e</sup> siècle, qui se concentraient sur la conquête de la troisième dimension, c'est à dire sur celle de l'air. L'imitation du mécanisme aéromatique construit par les frères Montgolfier, qui marchait à l'aide de l'air chaud, était quand-même beaucoup plus que la répétition d'un spectacle. C'était l'esprit humain qui s'est aussi élevé à l'aide des globes ascendants et pénétrants dans le ciel; et les mécanismes multicolores et flottants — comme autant de drapeaux — marquaient l'expansion „des Lumières” sur la carte de l'Europe.

A l'an des succès français c'était professeur Nyemetz qui a fait un essai avec des globes, mais toute sa tentative était un échec. Un an plus tard *István Száblik*, professeur de physique de la congrégation piariste a lancé une „boule volante” à Pest. Les journaux du 18<sup>e</sup> siècle et les contemporains rendaient compte de l'expérience efficace, chantant l'hymne de „l'esprit inventif gaulois”. Le savant, nommé directeur de l'école piariste locale, a lancé de nouveau un ballon à Szeged, en 1785. Mais plus tard, la carrière personnelle de Száblik ne montait pas si haut que ses ballons. Comme il s'est refusé à accomplir les décrets scolaires de Joseph II, qui se concentraient sur la germanisation, le Conseil du Gouverneur l'a mis à pied. Au temps des changements, après la mort du „roi au chapeau” il a repris son poste et a commencé son activité par l'essai de l'abolition de la langue allemande. Le Conseil du Gouverneur a acclamé Száblik un rébelle, l'a dépouillé de toute sorte de postes publiques et l'a fait emporter par des pristals dans une maison conventuelle cachée. Enfin le martyr hongrois de l'esprit français des „Lumières” ne pouvait s'élever au-dessus des autres membres de la congrégation ni par sa vie, ni par son travail. Mais au cours de sa carrière d'enseignant il préparait à l'échelon idéologique les luttes pour la liberté et pour les réformes du milieu du 19<sup>e</sup> siècle.